

vel undersøgt område, som der her er tale om, har det betydet læsbare bøger med klare vurderinger. Den konsekvente SOE-optik har til gengæld betydet, at fremstillingen ikke belyser sit emne fra flere forskellige synsvinkler, politisk og organisatorisk. Det kan ses som en analytisk svaghed, men er fra forfatterens side et bevidst valg, og der er uimodsigeligt herigennem vundet klarhed i grundsynspunkterne.

Palle Roslyng-Jensen

PETER BIRKELUND: De loyale oprørere. Den nationalt-borgerlige modstandsbevægelses opståen og udvikling 1940-45. En undersøgelse af de illegale organisationer De frie Danske, Studenternes Efterretningstjeneste og Hjemmefronten. (Odense Universitetsforlag 2000).

Med denne 472 sider lange ph.d.-afhandling har Peter Birkelund sat sig for »at afdække motiverne og drivkræfterne bag den modstand, som udsprang af de nationale og konservativt-borgerlige miljøer« (s. 16) under besættelsen. Med sin forskning lægger han sig dermed i kølvandet på Aage Trommer (Modstandsarbejde i nærbillede. Det illegale arbejde i Syd- og Sønderjylland under den tyske besættelse af Danmark 1940-45) og Anders Bjørnvad (Hjemmehæren. Det illegale arbejde på Sjælland og Lolland-Falster 1940-45). Mens de afgrænser sig geografisk, gør Birkelund det politisk til de organisationer, der hovedsageligt rekrutterede folk af konservativ observans bl.a. Konservativ Ungdom (KU). Handlingen udspilles dog mestendels i København.

Mens Trommer og Bjørnvad fandt, at initiativerne til modstand blev taget på politiske yderfløje, kommunister og Dansk Samling herunder yderligtgående KU'er, altså af »systemfjender«, så venter Birkelund, at finde »systemloyale« i sin undersøgelse, fordi Det konservative Folkeparti var med i samlingsregeringen fra 1940-43 og partiets politiske ungdomsorganisation ikke brød med partiet. Det gør han da hovedsagelig også.

Han kan for sit område bekræfte Jørgen Hæstrups mere generelle tesis, at modstanden udsprang af enkeltpersoners spontane rejsning uden lederskab. Han vil undersøge de tre modstandsorganisationers »opståen, udvikling, modstandsaktivitet, politik og interaktion med andre organisationer og enkeltpersoner.« (s. 17) Efter en indledning og en kort oversigt over udviklingen af KU før og under besættelsen har han seks kronologiske afsnit med overskrifterne »Illegalitetens miljøer 1940-41«, »Begyndende bladvirksomhed 1941-42«, »På vej mod

bruddet – fra januar 1943 til 29. august 1943«, »Hele folkets kamp – fra september 1943 til sommeren 1944«, »Slutspillet – fra sommeren 1944 til befrielsen« og »Fra befrielsen til valg, 1945«. Under disse overskrifter behandles de tre organisationer hver for sig, hvad der kan gøre det lidt vanskeligt at bevare det kronologiske overblik i de kortere forløb.

Birkelund interesserer sig for sine gruppemedlemmers sociale og aldersmæssige status, politiske værdiorientering og modstandskarriere. Al dette redegør han for i et 35 sider stort statistisk afsnit, som det må have kostet meget arbejde at skaffe grundlag for. Måske mere end sagen strengt taget er værd – også usikkerhederne taget i betragtning. Resultaterne samler han i nogle »profiler« af typiske medlemmer. De frie Danske: En mand mellem 20 og 30 år, der var funktionær og tilhørte den lavere middelklasse. Studenternes Efterretningstjeneste (SE): En mand mellem 15 og 25 år, studerende eller kontormand fra et middelklassemiljø. Hjemmefronten: En mand mellem 20 og 24 år fra den lavere eller mellemste middelklasse. Gennemgående er sidstnævnte mere politisk aktiv i KU end mændene fra de andre grupper, som »kun« anbringes i et konservativt holdningsfelt eller karakteriseres ved en konservativ grundholdning. Den frie dansker kom tidligere i gang med illegalt arbejde end SE'eren og ham fra Hjemmefronten.

Disse resultater svarer naturligvis til de indtryk af persongallerierne, man får ved læsning af afhandlingen i øvrigt. I sin artikel »1944 – en modstandsgruppe« i »Fra mellemkrigstid til efterkrigstid. Festskrift til Hans Kirchhoff og Henrik S. Nissen« har Birkelund lavet en tilsvarende statistisk undersøgelse for modstandsgruppen. I arbejder af denne karakter kan han i nogen grad læne sig op af Ib Damgaard Petersens arbejder med de faldne i frihedskampen.

Man kan spørge, hvad de systemloyale modstandsgrupper gjorde modstand imod, når nu samlingsregeringen og dens politik – som den tidlige modstandsbevægelse i øvrigt skød meget på – måtte gå fri. Til en begyndelse var det ikke mindst de danske nazister, som jo truede systemet, og siden kommunisterne, der med deres hårdt tilkæmpede position i modstandsbevægelsen hen mod krigens slutning kunne true systemet ved befrielsen. Nogle af gruppernes medlemmer gik videre og blev aktive i den illegale rutetrafik til Sverige og i sabotageorganisationen »Holger Danske« for således indirekte at ramme tyskerne ved at forhindre krigsvigtige industrileverancer. Men for de flestes vedkommende var det øjensynlig det element af politisk »borgerkrig«, der udløstes under besættelsen af tyskernes tilstedeværelse i landet, som optog. Det var illegale bladgrupper. Netop dette burde have fået Birkelund til at

anlægge en lidt anden vinkel på sit store kildemateriale af illegale blade. Han er langt mere optaget af organiseringen og personkonflikter, af trykke- og fordelingsarbejdet og af oplagstal end af bladenes indhold, dog med undtagelse af afsnittene om folkestrejken i 1944, om befrielsesregeringen og om retsopgøret.

Et andet element i Birkelunds store arbejde, som nok burde have optaget ham lidt mere, er spørgsmålet om politisk lederskab. Allerede i indledningen skriver han: »En hovedtese i nærværende afhandling er således, at den nationalt-borgerlige modstand, der havde sine rødder i konservative miljøer, ikke kunne finde støtte og opbakning i den officielle konservative politik, hvorfor det i vid udstrækning blev enkeltpersoner på et forholdsvist lavt politisk niveau, der kom til at præge den konservative modstand«. (s. 16) I sin »Sammenfatning og konklusion« skriver han (s. 419) – som antydnet ovenfor – at initiativet til gruppedannelserne kom »fra neden«. »Det var en græsrodsorganisering, hvor »almindelige« mennesker tog initiativet uden nogen overordnet indflydelse«.

Det vækker dog den opmærksomme læsers interesse for en lidt mere nuanceret uddybning, når Birkelund (s. 421) i forbindelse med gruppernes bekæmpelse af danske nazister skriver: »Både Vædderens (senere De frie Danske) og KUernes (senere Hjemmefronten) samarbejde med myndighederne må ses som interessesammenfald mellem græsrodderne og det politiske system«. Myndighederne er her politiet, Det konservative Folkeparti og Udenrigsministeriets pressebureau. Eller når han (s. 426) skriver, at Christmas Møllers betydning for de ungtkonservatives deltagelse i det tidlige illegale arbejde næppe kan overvurderes, og (s. 421) at »alle tre grupper fik uformelle personlige kontakter til primært konservative politikere«.

Efterhånden tilflød der grupperne økonomiske midler fra forskellige kilder bl.a. formidlet af den konservative politiker Henning Hasle (s. 431). Mon ikke der i det mindste indirekte har været tale om et politisk lederskab. Birkelund skriver da også (s. 433) at Hjemmefronten efter d. 29. august 1943 »kan anskues som de konservative politikeres forlængede arm«. På den anden side kan man undre sig over, at de konservative ledere under valgkampen i efteråret 1945 »kun i ringe grad henviste til KUernes indsats i forskellige illegale organisationer, skønt de gerne ville anerkendes som medkæmpere«. (s. 434) Kan det hænge sammen med, at de militærgrupper, dvs. dele af modstandshæren, som de tre organisationer stod for, havde karakter af en »partihær«, der var vendt mod kommunisterne? De søgte tilknytning til den militære ledelse, til politikernes »lille generalstab«, hvis formål jo bl.a. var at forhindre

dre et kommunistisk kup ved befrielsen. Måske ikke just populære tiltag i den hektiske befrielsessommer.

I sin afsluttende »Sammenfatning og konklusion« søger Birkelund at indordne sine resultater i begrebsapparater fra teorier af Henri Michel og Ole Kristian Grimmes. Det giver anledning til ræsonnementer, som først dukker op her post festum, og som nok burde have været indarbejdet i og haft konsekvenser for hovedteksten.

Men når al dette er sagt, skal der ikke lægges skjul på, at afhandlingen, som har karakter af »rekonstruktion« på grundlag af et meget stort kildemateriale, dækker en hvid plet i besættelsestidsforskningen, gråzonen mellem kollaboration og modstand. Den er velskrevet og meget læseværdig for folk med lidt mere end almindelig interesse for besættelsestiden.

Finn Løkkegaard

JENS CHRISTENSEN: *IT and Business. A History of Scandinavian Airlines.* Aarhus Universitetsforlag 2000. 440 s.

Det hedder disputats*forsvar*. Og uden at være filosofisk doktor kan man slutte, at så må der også være angreb – eller opposition som det eufemistisk og mindre krigerisk hedder i akademisk sprogbrug. Sådanne seancer kan udvikle sig til intellektuelle hane- eller boksekampe, hvor opponenter søger at nedgøre og eventuelt knock-out'e præsens og føre sig frem på ranglisten i det meriteringsræs, der bliver stadig skarpere i det akademiske liv med stigende konkurrence om stillinger og ressourcer.

Sådan skal det ikke udvikle sig her. Men som eneste historikermedlem af bedømmelsesudvalget og på embeds vegne har jeg en række alvorlige kritikpunkter mod afhandlingen.¹

Som opponenter *ex auditorio* er man ikke bundet af de indholdsmæssige ritualer og begrænsninger, der påhviler de officielle opponenter. Man er frit stillet, kan slå ned på hvad man vil. Man flyve som en sommerfugl og stikke som en bi – for nu at citere Muhammed Ali og blive i boks sproget. Men rolig, jeg går ikke efter knock-out.

Mine kritikpunkter handler primært om afhandlingens disposition i forhold til det angivne formål, om den anvendte metode, om kildegrundlaget og kildebehandlingen samt endelig om litteraturen og de anvendte begreber.

¹ Med få ændringer er anmeldelsen identisk med manuskriptet ved oppositionen *ex auditorio* under forsvarshandlingen på Aarhus Universitet 27. oktober 2000.